

<https://doi.org/10.36007/4478.2023.37>

ÉRTELMILEG AKADÁLYOZOTT GYERMEKEK/TANULÓK ZENÉS PEDAGÓGIAI TERÁPIÁJA

Andrea Mária CSÁNYI¹

ABSZTRAKT

In this study is shown, how our students participated in nursery rhyme, children's folk dance and chamber music sessions. The elements of Klára Kokas' method is adapted and in addition, we played music with bells.

A pilot study was conducted with 10 students participating in special musical training and 7 students participating in traditional education. The PAC 1 (Pedagogical Analysis and Curriculum) measuring method was used focusing on communication and social skills. Students who participated in special music training scored higher in the social and communication areas.

The next step of the research is to measure the results with objective tests by continuing the special musical training.

Keywords: *music training, intellectual disability, Klára Kokas' method, communicative and social skills.*

BEVEZETÉS

A gyógypedagógia alapfogalmának és szemléletmódjának nagy ívű változását kísérhetjük végig az utóbbi évtizedekben.

A fogyatékoság értelmezése a morális modelltől (mely a fogyatékoságot az egyén olyan személyes problémájaként értelmezi, melyre rászolgált) a medikális (a fogyatékoságra biológiai állapotváltozásként tekint, személyorientáltan közelíti meg) és szociális (a fogyatékos személyek környezet általi akadályozottsága a meghatározó, a következmény a társadalmi kirekesztettség) modellen át eljutott az emberi jogi modellig. Ez utóbbi modell szemléletmódjának alapja, hogy a fogyatékoságot az emberi jogokkal kapcsolatos kérdésként kezeli. Nem korlátozhatjuk a fogyatékosággal élő személyek jogait, tiszteljük emberi méltóságukat, alkotni képes személyekként gondolva rájuk biztosítani kell a másokkal egyenlő jogait és társadalmi szerepvállalásukat. A fogyatékoság értelmezésnek legmodernebb kifejezése a posztmodell, amely elfogadja az egyenlő esélyű hozzáférés biztosításának kötelezvényét, de a fogyatékos személyek tapasztalatainak, egyéni szándékainak figyelembe vételét hangsúlyozza. Felfogása szerint a fogyatékoság nem társadalmi konstrukció, hanem összetett, változó, szituációkba épülő, sokféle egyéni tapasztalatok összességét magában foglaló emberi létezés. [1]

Az értelmi akadályozottsággal élő személyek ének-zenei tevékenységekben való részvétele erősen korlátozott, ha a hagyományos értelemben vett együtt zenélésre, tánagra, hangszeres játékokra gondolunk. Képességstruktúrájuk eltér az általános zenei nevelés által elvárt profiltól,

¹ Csányi Andrea Mária oligofrénpedagógia-pszichopedagógia szakos gyógypedagógus, okleveles gyógypedagógia-tanár, okleveles nyelv- és beszédfejlesztő tanár, mesterpedagógus, közoktatási szakértő, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola doktorandusza. Munkahely: Győr, Bárczi Gusztáv Óvoda, Általános Iskola, Készségfejlesztő Iskola, Kollégium. E-mail: csanyi.andrea63@gmail.com

a zeneiskolák jelenleg nem tudják képzésüket felvállalni. Milyen támogatásra van szükségük, hogy mindez számukra is elérhető legyen, hogy örömeiket leljék az együtt zenélésben? Elképzelhető-e, hogy kiemelt énekes-zenes tevékenység által fejlődnek az adaptív készségek? Intézményünkben speciális, komplex zenés pedagógiai foglalkozássorozattal valósult meg a zenei nevelés, melynek kedveltségét tapasztalva méréseket kezdtem végezni.

ÉRTELMI AKADÁLYOZOTTSÁG ÉS ZENÉLÉS

Kit nevezünk értelmileg akadályozott személynek, milyen tulajdonságaik, képességeik vannak? Megértéséhez induljunk ki a sajátos nevelési igény fogalmából.

A köznevelési törvény szerint sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló: „az a **különleges bánásmódot igénylő** gyermek, tanuló, aki a **szakértői bizottság szakértői véleménye alapján** mozgásszervi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékos, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd.” [2]

Az értelmileg akadályozott gyermekek/tanulók az értelmi fogyatékoság kritériumait merítik ki, korszerűbb nomenklatúra szerint az intellektuális képességzavar (Lányiné, 2009) kategóriájába tartoznak. Az intellektuális képességzavar súlyosság szerinti két csoportja a tanulásban akadályozott személyek értelmi fogyatékosággal bíró tagjai és az értelmileg akadályozott személyek – ez utóbbi lehet mérsékelt, súlyos és igen súlyos fokú értelmi fogyatékoság. [3]

Hogyan jellemezhetjük az értelmileg akadályozott személyeket?

Személyiségük képességeik változatos konfigurációjában áll össze, amennyire tipikusan fejlődő kortársaiktól különböznek, annyira egymástól is. Régebben a legfontosabb diagnosztikus kritérium az IQ volt, ma hangsúlyosabbak az adaptív viselkedés jelentős korlátai, így a fogalmi a szociális és a gyakorlati készségek elsajátításának akadályozottsága. Az akadályozottság jellemzően a korai életévekben alakul ki. [4]

Kommunikációjuk az elvárt életkori szinttől általában jelentősen elmarad, beszédértésük és kifejezőképességük nehezített. (Ez alól vannak kivételek, pl. a Williams-szindrómával élő értelmileg akadályozott személyek nagyon jól kommunikálnak.) Nehézségeik vannak az auditív észlelésben, a nyelvi szabályok megismerésével, társuló fogyatékoságaik lehetnek (látás-sérülés, mozgássérülés, hallás-sérülés). Szociális készségeik fejlesztéséért támogatást igényelnek az önállóság terén és a személyközi kapcsolataik kialakításában. [5]

Zenei képességeiket tekintve az értelmileg akadályozott tanulóknak nehézségeik vannak az ötvonalas kotta olvasásában és a hagyományos hangszerkezelés során. Ugyanakkor több hazai és külföldi szakirodalom leírja, hogy a zenei képzés hatékony módszer a megismerő funkciók (érzékelés, észlelés, figyelem, emlékezet, képzelet, gondolkodás) támogatására. [6]

A zenei élmények növelhetik az érzékszervek tudatos használatát, a hallási figyelmet, az észlelést és az emlékezeti teljesítményt. [7]

Mindezeket figyelembe véve az értelmileg akadályozott tanulók fejlesztésében jó lehetőséget látunk a kiemelt zenei foglalkozásokkal.

KUTATÁSOK A ZENEI NEVELÉS HATÁSÁIRÓL

Az ehhez az alcímhez leírt szakirodalmi előzmények a 2016. októberében, a XX. Apáczai-napok Tudományos Konferencián bemutatott saját előadásomban elhangzottak összefoglalása és kiegészítése újabb vizsgálatok eredményeivel.

A többségi iskolák tanulói tekintetében az ének-zene oktatás és az iskolai teljesítmény kapcsolatát több kutató vizsgálta. Kodály tanítványai közül nagy hatása volt a kutatásokra Kokas Klárának, aki maga is vizsgálta a zene transzferhatását. Vizsgálatain kívül zenebefogadási módszere világszerte ismert, mind a zenepedagógusok és a zeneterapeuták között is. Tevékenységével felhívta a figyelmet a zenei képzés transzferhatására. [8]

Napjaink szakmai irodalmában több szerző utal külföldi kutatók EEG- és CT-vizsgálataira, melyben bizonyították a kiemelt zenei képzés következtében jelentkező agyféltekei funkcióbeli változásokat: három éves intenzív zenei képzés hatására a domináns bal agyfélteke helyett a jobb félteke hasonló területe funkcionált, az analízis helyét pedig a szintetizáló központok vették át. Mindez a vizsgált személy viselkedésében is észlelhető volt a differenciált érzelmek kezelése és a fejlettebb globális feldolgozás területén. [9]

Hazai kutatásokat is ismerünk, többek között Barkóczi Ilona és Pléh Csaba vezetésével 1969-1972 között folyt Kodály zenei nevelési módszerének az intelligenciára, a személyiségre és a kreativitásra irányuló pszichológiai hatásvizsgálata. A Hang és lélek – Új utak a zene és társadalom kapcsolatában c. konferencián 2002-ben Barkóczi Ilona emlékeztetett a gazdag vizsgálati anyag főbb eredményeire. A vizsgálatban saját alkotású kreativitástesztet, történetmondással, szabadidő-, szociometria- és szorongáskérdőívvel, Rohrschach teszttel, figyelemtesztet és intelligenciatesztet mértek a résztvevő tanulókat. A kutatásban első osztályos diákok négy osztálya vett részt: egy kecskeméti ének-zenei (magas szociális státuszú Kodály osztály), egy Collner téri zenei (alacsony státuszú), egy Collner téri nem zenei (alacsony státuszú) és egy magas szociális státuszú nem zenei osztály. A magas státuszú tanulók IQ-ja magas volt, az alacsony státuszúaké alacsony. A kísérlet eredményeként a Kodály osztály a kreativitástesztek minden mutatójában a legjobban, a Collner téri nem zenei osztály a leggyengébben teljesített. A magas státuszú zenei és az alacsony státuszú zenei osztályok egyforma szinten teljesítettek. A Rohrschach tesztben az alacsony státuszú nem zenei osztályok tanulói gátlásosak voltak, a zenei osztályoknál ez nem fordult elő. A Kodály osztály a legkreatívabb volt. Az intelligenciavizsgálat eredményei szerint a zenei képzés nem hat az IQ-ra, de a verbális és a nem verbális képességek viszonyában különbségeket mértek a zenei és nem zenei osztályok teljesítményében. Az alacsony státuszú nem zenei osztályokban a tanulók magas verbális intelligenciájához alacsony nem verbális intelligencia társult. Ez a szakemberek szerint szorongásra utaló jel, amely már a Rohrschach tesztben is jelentkezett. A zenei osztályokban szorongásnak nyoma sem volt. A vizsgálat eredményeként nyilvánvalóvá vált az, hogy Kodály zenei nevelési módszere pozitívan hat a személyiségre, az érzelmekre, a kreativitásra, és képes kompenzálni az alacsony szociális státusz hátrányait. [10]

Reiner Knappek mutatja be Hans Günther Bastian zenepedagógus munkáját, aki kutatta a gyermekek affektív, intellektuális és szociális kompetenciáját kiemelt (heti 2-3 plusz zenei óra) zenei képzést követően. Hat évig tartó, kontrollcsoportos vizsgálataiban kvalitatív és kvantitatív vizsgálati módszereket is alkalmazott. Eredményei alapján a zenével kiemelten foglalkozó osztályokban az átlag alatti és feletti tanulók eredményei figyelemre méltóak. Az átlag alatti IQ-val rendelkező tanulók aránya már az az első évben is jelentősen csökkent (40 %-ról 15%-ra), és ez a harmadik évben még kifejezettebb volt (10%-ra csökkent). A nem zenei osztályokban az átlag alatt teljesítők arányának csökkenése nem volt ilyen direkt. Az első évben csak 31%-ra, három év múlva csak 16%-ra esett. Az átlag felett (IQ>110) teljesítő tanulók aránya a zenei képzésben részt vevő csoportokban jelentősen emelkedett (18%-ról 27%-ra), a nem zenei csoportokban 29%-ról 18%-ra csökkent. Az átlagos intelligencia övezetébe tartozók arányánál nem történt jelentős változás. A vizsgálatok szerint tehát heti 2-3 óra zenei képzés az átlag alatti- és az átlag feletti intelligenciájú tanulóknál mérhető kognitív fejlődést hozott. Bastian vizsgálataiban a szociális kompetenciákra is figyelmet fordított. A szü-

lőket és nevelőket bevonva a Marburgi Viselkedéslista segítségével és szociális teszttel végezték a mérést. A gyermekek közötti szimpátiák kialakulását vizsgálva megállapították, hogy a nem elfogadott gyermekek aránya jelentősen magasabb volt a nem zenei osztályokban, mint a zeneközpontúakban. A zenével kiemelten foglalkozó osztályokban kevesebb volt a teljesen izolált gyerek. A negyedik év végére a kontrollcsoporttal szemben közel kétszer akkora volt a zenei osztályokban azoknak a gyerekeknek a száma, akiket senki nem közösített ki. A zenei csoportban a szülők egyértelműen jónak ítélték gyermekeik kapcsolatteremtő képességét és gyermekek is jobban érezték magukat osztályukban, mint a kontrollcsoport tagjai. [11]

Kiemelkedő jelentőségűek Laczó Zoltán vizsgálatai, melyek eltérő szociális helyzetű budapesti iskolásokat vizsgáltak Seashore teszttel. A kutatás arra irányult, fejleszti-e a zenei nevelés a zenei képességeket, de az eredmények a tudástranszfer megismeréséhez is hozzáadott értéket képviselnek. Zenei, nyelvi tagozatos és normál tantervű 3.-4. és 6.-7. osztályokat vettek be az összehasonlításba. A vizsgálók az intelligencia mérésére a Raven-teszt felnőtt változatát használták. Az eredmények szerint a zenei nevelés hatására fejlődtek a zenei képességek. Bizonyítást nyert az is, hogy a rossz szocio-ökonómiai státuszú tanulók kiemelt zenei képzés hatására az intelligencia mérésekor is jobban teljesítettek. A nyelv és zene kapcsolatának tekintetében a vizsgálat bebizonyította, hogy a kettő között transzferhatás lehetséges. [12]

A komplex énekes-zenés foglalkozássorozatunkban nagy szerepe van az éneklésnek, így szólni kell a kutatók által a témánkban tett megállapításairól. A kóruséneklés élettani hatásait vizsgálták, s kifejtették, hogy az éneklés segít az idegrendszer harmóniájának megtartásában, a szimpatikus és paraszimpatikus rendszer összehangolásában. Az éneklés során egy sporthoz hasonló fizikai aktivitás zajlik, a test izmainak mozgatása, ezáltal a légzésfunkció és a szív-működés mobilizálása. De az éneklés relaxáló hatású is, pozitív érzelmeket kelt az éneklőben, ezzel az éneklő képes legyőzni a stresszt, a szöveg megtanulásával pedig szinten tartja és fejleszti a kognitív funkciókat. [13]

2014-től a MTA-Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem aktív zenetanulás kutatócsoportja két új zenepedagógiai modellt (1. Kreatív énekes-játékok ritmikus mozgással és 2. Dinamikus énekzene-tanulás) dolgozott ki az általános iskola kezdő szakaszára és feltárta ezek hatásmechanizmusát viselkedés és neurokognitív szinten. Mindkét modell mozgásalapú, a „Kreatív énekes-játékok” modell fix mozgásos szabályokat, a „Dinamikus énekzene-tanulás” szabad mozgásokat integrál az ének-zene tanításába. A kontrollcsoportos vizsgálat a képességek transzferálódását célozta meg: az énekzene-tanulás innovatív módszereinek hatását az idegrendszerre, a zenei és nem-zenei képességek fejlődésére. A kutatáshoz korszerű pszichológiai és elektrofiziológiai mérőeszközöket használtak. Három mérést végeztek: első osztály kezdetén, első osztály végén és második osztályból való kilépéskor. Kezdetben nem volt különbség a mozgásalapú és a kontrollcsoport eredményei között, de nyolc hónap múlva egyértelmű javulást találtak a mozgásalapú modellek javára több területen: hangmagasság differenciálásában, munkamemóriában, fonológiai feldolgozásban, verbális készségekben, végrehajtó funkciókban. A mozgáselemekkel kombinált iskolai zenei nevelési programok távoli transzferhatásának további vizsgálatai szükségesek. A kutatók megjegyzése, hogy az eddigi vizsgálatokban jelentkező kisebb mértékű, vagy tendenciájában mérhető hatást is figyelembe kell venni, ugyanis a kutatás a koronavírus-járvány miatt egy tanévvel rövidebb ideig tartott. Ha hosszabb lett volna a kutatási időszak, várhatóan felerősödött volna a hatás. [14]

Dorothea Pineaar tanulmányából idézve idézve „a modern képalkotó vizsgálatok szerint a zene és a beszéd közös neurális erőforrásokon osztoznak. A beszéd/nyelv ugyanolyan észlelési és kognitív folyamatokat foglal magába, mint a zenei tevékenység. Egy egyszerű, ismerős dallam dúdolása komplex módon aktiválja az agyban a hallási feldolgozás, a figyelem, emlékezet, szenzoros integrációs folyamatokért felelős területeket. A hangok, szavak és a ritmus

utánzása és visszhangja egyaránt fontosak a beszédben/nyelvben és a zenében. A nyelvelsajátításban és a zenetanulásban is alapvető az ismétlés, a tananyag ismételt megerősítése, de ez a repetitivitás nem ugyanaz, mint az egyes autizmus spektrumzavarban érintett személyeknél jelen lévő sztereotip jellemzők.” [15]

A zenével való támogatást, a zeneterápiát széles körben használják, az elmúlt negyven évben például a fogyatékos gyermekek kommunikációjának, szocializációjának, mentálhigiéniájának fejlesztésére, segítésére is. [16]

ÉNEKES-ZENÉS FOGLALKOZÁSSOROZAT A BÁRCZI GUSZTÁV GYÓGYPEDAGÓGIAI INTÉZMÉNYBEN

Intézményünk többcélú intézmény, melynek tagozatai:

- Gyógypedagógiai óvoda
- Fejlesztő nevelés-oktatás
- Autizmus spektrumzavarban érintett tanulók csoportjai
- Általános iskola
- Készségfejlesztő iskola

Az intézményben arra törekszünk, hogy a sérült gyermekek/tanulók adaptív készségeit a legmagasabb szintre juttassuk el úgy, hogy egyéni igényeiket feltárva a környezetet az ő szükségleteikhez alakítjuk. Értelmileg akadályozott tanulóink nevelése-oktatása során arra törekszünk, hogy a mindennapi élet tevékenységeit egyre kevesebb segítséggel tudják elvégezni, illetve megtaláljuk a számukra szükséges megfelelő támogatási formákat. [17]

A támogatási szükséglet tantárgyak oktatásakor is felmerül, szükség van speciális eszközökre, módszerekre. Jellemző például, hogy a tanórákon vizuális megsegítési módokat (pl. képes óra- és napirend, kommunikációs kártyák), vagy korrektív, kompenzáló eszközöket (pl. hangos fotóalbum; időmérő; számítógépes applikációk; alternatív, augmentatív kommunikációs eszközök; halláserősítő berendezés; fonetikai tükör; kommunikátorok; kapcsolók) és módszereket (képcserés kommunikáció, sérülésspecifikus terápiák) alkalmazunk.

A komplex ének-zenes pedagógiai foglalkozássorozatban használt hangszereink speciálisak. Beszereztünk például Ulwila hangszereket, melyek használata a színeskottán alapul: a hangok magasságát a kottában színekkel, időtartamát formákkal (kör, félkör, többszörös kör) jelezzük, s a színek a hangszereken is megjelennek. Ulwila hangszereink sípok, pengetős és ütőhangszerek, könnyen megszólaltathatóak. Az Ulwila módszert Heinrich Ullrich fejlesztette ki azért, hogy értelmi fogyatékos tanulók is zenélhessenek zenekarban. A módszert Vető Anna adaptálta magyarrá. [18]

A komplex ének-zenes pedagógiai foglalkozássorozatban hangolt csengőket használunk elsősorban. Ez a hangszer tisztán szól, könnyen kezelhető, hangereje megfelelő. Azért is praktikus, mert szereplésre utazáskor kis helyet foglal és nem hangolódik le. Nem törekeny, kicsi az elromlás esélye.

A bemutatni kívánt komplex ének-zenes foglalkozássorozat rendszere az óvodától az általános iskola 8. osztályáig lett bevezetve intézményünkben, a Készségfejlesztő iskola taulóira nem terjed ki.

Célunk az volt, hogy speciális módszerrel és eszközökkel, saját élményeken keresztül, közösségi programmal valósítsuk meg a zenei nevelést. Arra törekedtünk, hogy az ének-zene tantárgy oktatásán túl gazdagító jellegű énekes-zenes-mozgásos foglalkozásokon vegyenek részt tanulóink, a társadalmi beilleszkedésüket segítve adaptív magatartást kialakítva. A kutatások szerint a zenes tevékenység fejlesztőleg hat több területen a gyermekekre, ezért az ének-zene

tantárgy oktatásának és a gazdagító énekes-zenés-mozgásos foglalkozásoknak nagy jelentőséget tulajdonítunk.

Komplex ének-zenés foglalkozássorozat a gyógypedagógiai óvodában

Gyógypedagógiai óvodánkban heti egy alkalommal 45 perces ének-zenés foglalkozásokat tartunk.

A foglalkozáson az óvoda minden gyermeke és minden dolgozója (gyógypedagógusok, asszisztensek, gyermekfelügyelők, esetenként az éppen gyakorlaton lévő vagy meghívott hallgatók, alkalmanként szülők is) részt vesz. A helyszín egy nagy terem, ahol kis székeken körben ülve helyezkedünk el. A terem puritán dekorációjú, hogy ne vonja el a gyerekek figyelmét a foglalkozásról. Fontos, hogy mindenki mindenkit jól lásson. A felnőttek a gyermekek között arányosan elosztva foglalnak helyet úgy, hogy lehetőleg minden, vagy legalábbis a több segítséget igénylő gyerekek mellett üljön egy felnőtt.

A foglalkozás felépítése állandó, a tartalma változik. Ennek az az oka, hogy a gyerekeknek biztonságot nyújtson a foglalkozás. Megérintse őket a ráismerés öröme, de ne legyen unalmas a foglalkozás. Az ismerős elemek segítik a figyelem tartását és koncentráltóságát is. A foglalkozás Kokas Klára módszerének adaptálása értelmileg akadályozott gyermekek számára.

A Kokas módszer legfontosabb eleme a zenebefogadást segítő mozgásimprovizáció, mely a résztvevők saját akaratóból és belső motivációjából fakad a hallgatott zene hatására. A zene átélését, feldolgozását és interiorizációját segíti. A Kokas-pedagógia rituális jellegű, a bevezető éneklés után névéneklés, majd szabad játékos mozgások következnek énekre. Az elcsendesedés után kezdődik a zenehallgatás, többször is ismételve, melyet mozgásimprovizációkkal kísérnek a résztvevők. Akinek van kedve, bemutathatja a mozgáskompozícióját, elmesélheti, lerajzolhatja. A foglalkozás búcsúénekléssel zárul. [19]

Kokas Klára módszerét adaptálva változtattam a felépítésem, megőrizve a magyar autentikus, archaikus, kollektív tudást őrző, hangzó művészet integrálását a foglalkozásba. A bevezető éneklés után az értelmileg akadályozott gyerekek sajátosságaihoz és igényeihez illeszkedő, mozgással kísért ölbéli játékokat játszunk a gyerekekkel. Minden mondókát többször eljátszunk, gyakran visszatérve egy-egy kedvenchez, ismétlünk. A mondókákat mozgással kísérjük és csattanóját hangsúlyozzuk. A mondókákra úgy tekintünk, mint egy történet, vagy színdarab, amely annyi fejezeten, felvonáson keresztül zajlik, ahány soros a mondóka. Az utolsó sor a csattanó, a tulajdonképpeni katarzis. Ez a megtisztulás ideje, itt kacag, örül, átéli a gyermek a legerősebb érzelmeket, és ha tetszett neki, újra kéri. [20]

A mondókák közé népi hangutánzókat is beillesztünk, ezek nagyon népszerűek. A nép ajkán született hangutánzók megidéznek egy-egy állatot, madarat, ezzel az absztrakció és a kreativitás képességét alakítják ki, vagy mobilizálják a gyerekeknél.

A mondókák közt mindig hangzanak el népdalok is, a felnőttek éneke élmény a gyerekeknek és a gyerekek is bekapcsolódnak az együtt éneklésbe.

Minden foglalkozásra viszek valamilyen hangszert (furulya, hegedű, gitár, triangulum, csörgődob, stb.), a mondókázás után meghallgatjuk a hangszer hangját, kíséretével énekelünk. Rendszeresen hívunk meg professzionális zenészeket, a helyi zeneművészeti egyetem, vagy a zeneművészeti szakközépiskola hallgatóit. Hangszereikkel kreatív hangszer felismerő és hangutánzó játékokat tudunk játszani.

Elcsendesedés után következik a zenehallgatás, minden gyermeknek egy szalagot adunk, szalaggal a kézben szabadon mozognak zenére. Szalag nélkül ebben az életkorban nem találják fel magukat a sérült gyerekek, tovább tart a zenefigyelmük, ha valamilyen eszközt használ-

hatnak. A zene 40-50 mp hosszú, klasszikus zenemű részlete. A mozgáskompozíció elmesélésétől és lerajzolásától eltekintünk, és zárásként gyertyát gyújtva elénekeljük a búcsúéneket.

Komplex énekes-zenés foglalkozássorozat az általános iskolai tagozaton

Az általános iskolai tagozaton zenei szakkör keretében zajlik a komplex ének-zenés foglalkozássorozat, hetente egyszer 45 percben. A szakkörbe való bekerülés önkéntes jelentkezés alapján is és osztályfőnöki javaslatra is történik. A magas pedagógus óraszám és a gyógypedagógus-hiány miatt sajnos, nincs lehetőség arra, hogy minden tanuló részt vegyen a foglalkozássorozaton.

Az iskolai tagozaton a mondókákat felváltják a népi gyermekjátékok, melyeket játékfűzérként tanulunk. Egy tanévben kb. 1-2 játékfűzért tanulunk meg és gyakran visszatérünk egy-egy játékra. A játékfűzér összeállításakor hangsúlyt fektetünk a változatos téri formákra, mint például kör alakítása, kör kerülése, láncban járás, párválasztás, kaputartás, mozdulat utánzása, átbújás a kapusor alatt, kígyóvonal, csigavonal és az egyszerű, könnyen megtanulható és játszható játékokat részesítjük előnyben. Az éneklés és a mozgás integrációja nagyon fontos eleme a foglalkozássorozatnak. A gyermekjátékok eljátszása után, ha csökken a játékkedv, zenehallgatás következik, ami már szalag nélküli improvizatív táncsal együtt történik, és aki szeretné, bemutathatja saját táncos kompozícióját és narrálja az eseményeket.

Iskolai ünnepek közeledtével elhagyjuk a zenehallgatást és magunk zenélünk hangolt csengővel. Ilyenkor az ünnephez illő dalt tanulunk meg és előadjuk. Mindig egy ismert dalt, legtöbbször népdalt játszunk el. Minden tanuló két csengőt használ, mindegyikük kezében egy-egy van. A skála hangjainak megfelelően helyezkednek el a tanulók félkörben, kezükben a hangszerrel.

Egy dal eljátszása a csengőkkel a dal meghallgatásával kezdődik. Mindig olyan dalt választunk, aminek szövege is van. Értelmezzük és megtanuljuk a szöveget és a dallamot. Ezután kiválogatjuk a szükséges csengőhangokat, és először egy szólamban, majd két szólamban tanuljuk meg. Később a hangzás dúsításáért más hangszerekkel is kísérjük a játszott dallamot (esőbot, óceándob, kalimba, chine, ősmorajlásdob, stb.).

Különböző promptokkal, a tanulókra való rámutatással vagy rápillantással (szemkontaktus) jelzem, kinek mikor kell a hangszerét megszólaltatnia. Tapasztalataim szerint a kezdő zenész tanulók rámutatásos promptot igényelnek, a tapasztaltakkal elég a szemkontaktussal való jelzés is. A rámutatásos promptokkal jelezni tudom a hangok különböző hosszán való megszólaltatását is. A közös csengőzés koncentrációt igényel a tanulóktól, figyelniük kell, ki, mikor, milyen hosszán szólaltatja meg a hangszerét. Ha elkészült a dal, vagyis el tudjuk játszani, mindig videófelvevőt készítünk róla. A tanulók elmondják véleményüket, megfogalmazzák, mi tetszett nekik.

A PILOT VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

Az ének-zenés foglalkozássorozat eredményességére vonatkozó randomizált, kontrollált, objektív hatásvizsgálatot idáig nem végeztünk.

2016. októberében a XX. Apáczai-napok Tudományos Konferencián elhangzott, A népi mondókák és a gyermekjátékok hatása értelmileg akadályozott tanulók Kommunikációs kompetenciájára című előadásban bemutattam tanítványaim kommunikációs kompetenciájának változását népi gyermekjátékos foglalkozások hatására. [21]Ebben a tanulmányban a Szociális

kompetenciák változását is megosztom és az előbbieken bemutattam a csengős kamarazenélés módszerét is.

Egy előrejelző, nem objektív pilot vizsgálatra került sor 2015-ben az általános iskolai tagozaton, Dr. H. C. Günzburg P-A-C-1 (Pedagógiai Analízis és Curriculum) eljárásával. A PAC 1 négy területen térképezi fel a vizsgált személy képességeit.[22] Témánk szempontjából a kommunikáció és szocializáció kvadránsban elért eredmények lehetnek relevánsak. Az óvodai tagozaton nem végeztünk vizsgálatokat a foglalkozás eredményességéről.

A pilot vizsgálatban kíváncsiságtól vezérelve azonos életkorú, azonos tanmenet szerint haladó, és azonos kiegészítő terápiaiban részesülő tanulók PAC 1 eljárással mért eredményeit is áttekintettük, összehasonlítottuk a zenés csoport eredményeivel. A két csoport fontos szempontban különbözött egymástól: a zenés csoport tagjai előnyben voltak a kontroll csoporttal szemben, Kommunikáció és Szocializáció területen jobb képességekkel rendelkeztek. Emiatt csak pilot vizsgálatra vállalkozhattunk, és az intézményben évente használt PAC 1 eljárás eredményeit előrejelzés céljából tanulmányoztuk.

A PAC 1 módszer állításokat tartalmaz, és a tanulót ismerő gyógypedagógus, szülő, gondozó eldönti, hogy az állításnak eleget tesz-e a vizsgált személy, vagy nem. A több személytől beszerzett információ szubjektivitásra ad alkalmat. Az eljárás jellemző eleme a kördiagram, amely végül láthatóvá teszi az eredményt. Az eljárás hasznos, ha azt szeretnénk felmérni, hol tart a tanuló a fejlődésben, és az eredményei alapján a fejlesztési célt akarja kitűzni a gyógypedagógus, de nem alkalmas pontos, objektív, tudományosan evidens mérések elvégzésére, messzemenő következtetések levonására. Vizsgálatunk tájékoztató jellegű, a későbbiekben objektív mérésekre lesz szükség. Egyelőre arra voltunk kíváncsiak, lehet-e jövője a foglalkozássorozatnak. A foglalkozássorozaton részt vett tanulók PAC 1 eredményeit (zenés csoport) összehasonlítottuk az azonos életkorú, azonos tanmenet szerint haladó tanulókéval (kontroll csoport), és azt tapasztaltuk, hogy a komplex ének-zenei foglalkozássorozaton részt vett tanulók kommunikációs és szocializációs kompetenciája egy tanév alatt jobban fejlődött, mint a kontroll csoport tagjaié.

A Kommunikáció terület átlageredménye szeptemberben a zenés csoportnál 113.4% volt, májusban 161,4%. A kontroll csoportnál az első mérés a Kommunikációban 48,4%-os eredményt, májusban 72,5%-osat mutatott. Szocializáció területén a zenés csoport 70%-ot teljesített szeptemberben és 114%-ot májusban. A kontroll csoport 44.7%-ot ért el az első mérésen, majd a foglalkozások után 64,3%-ot. [23]

1. ábra: A kontroll csoport 2014 szeptemberi és 2015 májusi eredményei (saját készítésű ábra)

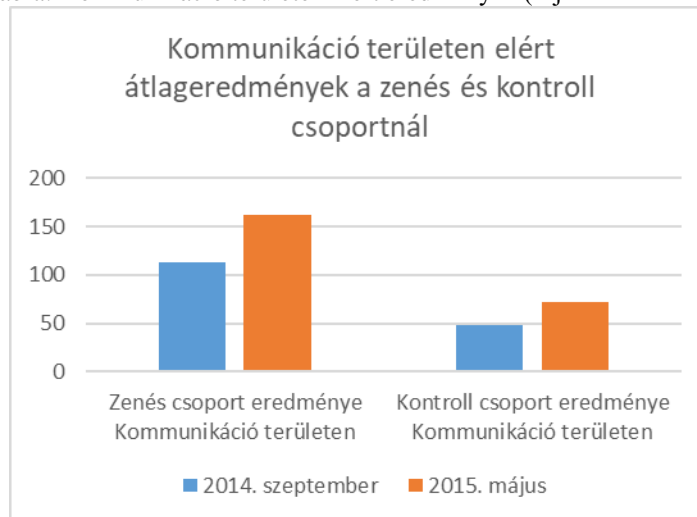
	Kommunikáció(%)		Szocializáció(%)	
	2014. szept.	2015. máj.	2014. szept.	2015. máj.
1. tanuló	30	40	71	75
2. tanuló	22	60	43	71
3. tanuló	167	178	60	43
4. tanuló	78	80	43	114
5. tanuló	22	60	53	71
6. tanuló	20	60	29	38
7. tanuló	0	30	14	38
Átlag:	48,4	72,5	44,7	64,3

2. ábra: A zenés csoport 2014 szeptemberi és 2015 májusi eredményei (saját készítésű ábra)

	Kommunikáció(%)		Szocializáció(%)	
	2014. szept.	2015. máj.	2014. szept.	2015. máj.
1. tanuló	90	150	57	100
2. tanuló	33	60	43	114
3. tanuló	123	178	60	114
4. tanuló	100	140	71	112
5. tanuló	178	240	71	143
6. tanuló	144	211	71	100
7. tanuló	156	200	57	114
8. tanuló	80	130	57	100
9. tanuló	130	170	71	100
10. tanuló	100	135	142	143
Átlag:	113,4	161,4	70	114

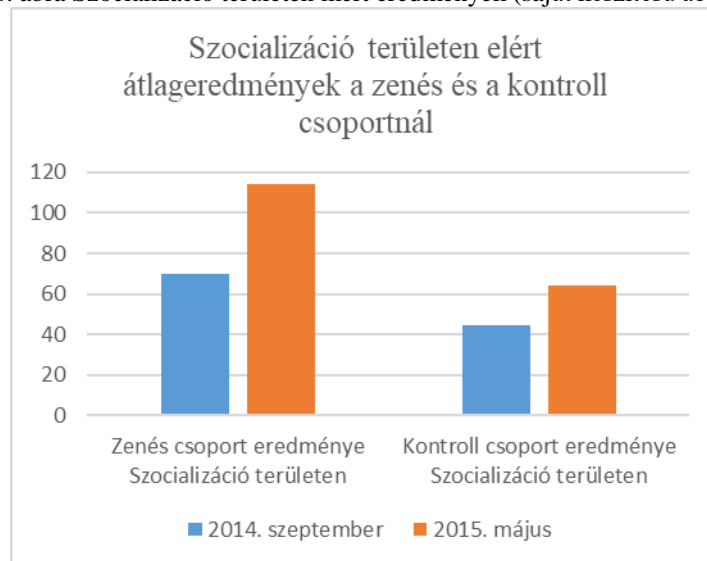
Az eredmények kifejtéséhez grafikonon ábrázoltuk a zenés és a kontroll csoport kommunikáció kvadránsban elért fejlődését. Az elért, százalékban mért eredményeket átlagoltuk, kiszámoltuk a fejlődés mértékét, majd szemléltetésképpen oszlopdiagramon ábrázoltuk azt. Jól látható, hogy a zenés foglalkozáson részt vevő csoport fejlődési átlaga Kommunikáció kvadránsban kétszer olyan magas (48%) lett, mint a kontroll csoporté (24,1%). [17a]

3. ábra: Kommunikáció területén mért eredmények (saját készítésű ábra)

Szocializáció kvadránsban a zenés csoport teljesítménye több mint kétszerese lett (44%) a kontroll csoporténak (19,6%).

4. ábra Szocializáció területén mért eredmények (saját készítésű ábra)

ÖSSZEGZÉS

Az előrejelző pilot vizsgálatunk eredménye egybevág más kutatásokkal: az énekes-zenés kép-zés fejlesztőleg hat a tanulókra, esetünkben további, részletes vizsgálatokra van még szükség. A népi gyermekjátékok és a közös zenélés hangolt csengőkön több modalításra is hatnak. A vizuális és akusztikus észlelés, a haptikus és taktilis ingerek feldolgozása, az egyensúly meg-tartása komoly szenzoros integrációs feladatokat jelentenek. A játékok alkalmával bejárjuk a teret, megkerüljük egymást, sorban, elszórtan és körben állunk, kaput tartunk, forgunk, tehát gyakoroljuk a téri orientációs lehetőségeket. A mozgás összekötő szerepet játszik a tájékozó-dás és a zenei képességek között. A foglalkozások során mindig meg is nevezzük azt a tevé-kenységet, amit éppen végeztünk, ezzel a téri helyzetek szóbeli kifejezését, a szókincset is gyarapítjuk. Csengőzésekor figyelni kell a ritmusra, a támogató promtra, a hangzásra, a hangok egymás utáni folyamatos megszólaltatására, a kéz mozgására.

A mozgás integrációja az éneklés során a legújabb magyar vizsgálatok szerint is több terüle-ten hordoz magában fejlesztési-fejlődési lehetőséget. A mozgásos népi játékok testtudati munkát és kognitív kontrollt várnak el a játszótól. A csengőzés koncentrált figyelmet igényel. Hangmagasságok és ritmusok észlelésére van lehetőség, együttműködés és zenei kommuniká-ció valósul meg.

Emlékszünk még az ismertetett vizsgálatokra, ahol a tanulók egymás iránti beállítódását po-zitívan befolyásolta a zenei nevelés: kevésbé, vagy egyáltalán nem voltak elutasítóak a zenei képzésben kiemelten részt vevők. [24]A PAC1 Szocializációs kvadráns képességlistája (vár, amíg sorra kerül; tud osztolni; közösségi játékokba bekapcsolódik; másokat szívesen szóra-koztat; részt vesz versenyjátékokban; hallott történetet elő tud adni; zenére énekel; táncol; részt vesz egyszerű asztali játékokban; labdajátékokban; csapatjátékokban) implicit módon tartalmazza az egymás nem kiközösítésének elvárását a tanulók felé. Ebből következően a Szocializáció terület százalékos emelkedése megfelel Barkóczi I. és Knappek által tapasztal-takkal.

Megfigyeléseim szerint a számszerűsített eredményeken túl olyan nehezen mérhető, minőségi változás is zajlott a tanulóknál a foglalkozások során, melyet leginkább a pozitív affektív hangolódással jellemezhetnénk. Fontos kiemelni, hogy a gyorsabban fejlődő csoport a kutatás kezdetekor jobb kommunikációs kompetenciát mutatott. Ennek alapján elképzelhető, hogy

jobban fejlődik az a csoport, ahol az egyes tanulók kiinduló adottságai, képességei jobbak. Erre irányuló, részképességekre kiterjedő vizsgálatok elvégzése szükséges a pontosabb eredményekhez az értelmileg akadályozott tanulók zenei nevelés következtében történő fejlődésének bizonyítására. [25]

BEFEJEZÉS

Ebben a tanulmányban értelmileg akadályozott tanulók körében megvalósított zenés pedagógiai terápiát mutattam be. Kokas Klára zenebefogadást segítő módszerét adaptáltam a terápián résztvevők képességeihez, igényeihez. Ez a módszer a népdalokon és népi gyermekjátékokon keresztül kapcsolódik a komolyzenei művek feldolgozásához, a kreatív mozgást integrálva segíti a zenebefogadást. Kokas Klára módszere rituális jellegű, s ez a terápiás struktúra a kreativitás fejlesztésén túl kiválóan alkalmas a szociális és kommunikációs funkciók támogatására is.

Fontos megjegyezni azt, hogy ez a terápia a népdalokon, népi gyermekjátékokon át komolyzenei műveken keresztül fejt ki hatását. Várhatóan minden gyógypedagógus számtalan dalt és játékot ismer és rendelkezésre állnak különféle gyűjtemények is a repertoár kiegészítésére. A terápia nem igényel drága eszközöket, költséges felszereléseket, ez fontos szempont az alkalmazásához.

A fogyatékoság megközelítésének emberi jogi és szociális modellje elvárásainak megfelelő terápiát a gyakorlat csiszolta jelenlegi formájára. Több éven keresztül tartó, hosszú próbálkozások során találtam meg azt a hangszert, amely tiszta hangjával, egyszerű kezelhetőségével és tartós használatra való alkalmasságával az egyetemes tervezés ismérveinek is megfelel. Az ésszerű alkalmazkodással tanulóinknak biztosítjuk az egyenlő esélyű hozzáférést a zenei alkotáshoz, az aktív zenéléshez, a művészeti alkotás élményéhez.

IRODALOMJEGYZÉK:

- [1] KÖNCZEI, György, HERNÁDI Ilona A fogyatékoságtudomány főfogalma és annak változásai. In: Nagy Z. É. (szerk., 2011): Az akadályozott és az egészségkárosodott emberek élethelyzete Magyarországon. Kutatási eredmények a TÁMOP 5.4.1 projekt kutatási pillérében. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. 186.p. p. 7 – 28 ISBN9789637366468
- [2] 2011. évi CXCV. törvény a köznevelésről
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv> 2022 08 15
- [3] CSÁKVÁRI Judit, MÉSZÁROS Andrea Értelmi fogyatékos (intellektuális képességzavarral élő) gyermekek, tanulók komplex vizsgálatának diagnosztikus protokollja. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. 2012. 83.p.
http://paks.tmsz.hu/userfiles/files/diagnosztikai_kezikonyv_4fejezet.pdf 2022 08 15
- [4] AMERICAN ASSOCIATION ON INTELLECTUAL AND DEVELOPMENTAL DISABILITIES é.n. Defining Criteria for Intellectual Disability.
<https://www.aidd.org/intellectual-disability/definition> 2022 08 15
- [5] BARTHEL, Betty Hogyan támogassuk az intellektuális képességzavart mutató gyermekeket? Útmutató a középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók integrált neveléséhez. h.n. Eszterházy Károly Egyetem. 2020. 53.p.ISBN9786155297960
<utmutato-a-kozepsulyosan-ertelni-fogyatekos-tanulok-integralt-nevelesehez.pdf> (oktatas2030.hu) 2022 08 15

- [6] CSÉPE, Valéria 2014. [online] <http://mta.videotorium.hu/hu/recordings/9395/csepe-valeria-eloadasa> 2022 08 15
- [6] BAGDY, Emőke, BARKÓCZI, Ilona, FEKETE, Anna és mtsai.(szerk.): Hang és lélek. h.n. Magyar Zenei Tanács Argumentum Kiadó. 2002. 171.p. ISBN 963009854
- [7] PINEAAR, Dorothea Music Therapy for Children with Down Syndrome: Perceptions of Caregivers in a Special School Setting. Kairaranga. 2012.1. University of Auckland. p. 36-43. p. 37. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ976663.pdf> 2022 08 15
- [8] KOKAS, Klára Képességfejlesztés zenei neveléssel. Budapest: Zeneműkiadó.1972. 114.p.
- [9] BAGDY, Emőke, BARKÓCZI, Ilona, FEKETE, Anna és mtsai.(szerk.): Hang és lélek. h.n.Magyar Zenei Tanács Argumentum Kiadó. 2002. 171.p. 117-128.p. ISBN 963009854
- [10] BARKÓCZI, Ilona Kodály zenei nevelési módszerének pszichológiai hatásvizsgálata Barkóczi Ilona és Pléh Csaba könyve alapján - visszaemlékezés egy régi vizsgálatra. 2002. [online] https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/4243/10_barkoczi.pdf?sequence=1&isAllowed=y 2022 08 15
- [11] KNAPPEK, Reiner Az intenzív zenei nevelés hatása a gyermekek általános és individuális fejlődésére. In: Bagdy Emőke - Barkóczi Ilona - Fekete Anna és mtsai.(szerk.): Hang és lélek. h.n. Argumentum Kiadó, 2002. 171. p. 97-100.p.
- [12] LACZÓ, Zoltán Lélektan, zenepedagógia és társadalom. (Előadás) 1994. <http://www.parlando.hu/Laczo4.htm> 2015 11 20
- [13] HARMAT, László, TARDY, József A gyógyító zene. 208.p. h.n. Új Ember Kiadó. 2013. ISBN 9789639981324
- [14] HONBOLYGÓ, Ferenc, LUKÁCS, Borbála, ASZTALOS, Kata, MARÓTI, Emese Az aktív zenetanulás két modelljének pszichológiai és idegtudományi hatásvizsgálata. Budapest, 2021. 100.p. ISBN 9786156316110 https://aktivzenetanulas.hu/wp-content/uploads/2021/03/3aktiv_zene_hatasvizsgalat_kotet_21_0305.pdf 2022 08 15
- [15] PINAAR, Dorothea Music Therapy for Children with Down Syndrome: Perceptions of Caregivers in a Special School Setting. Kairaranga. 2012.1. University of Auckland. 36-43.p. 37.p. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ976663.pdf> 2022 08 15
- [16] PINEAAR, Dorothea i. m.38.
- [17] Bárczi Gusztáv Óvoda, Általános Iskola, Készségfejlesztő iskola, Kollégium Pedagógiai program [online] 2022. <https://barczy-gyor.edu.hu/pdf/pp.pdf> 2022 08 15
- [18] GRUIZ, Katalin: ULWILA zeneoktatási módszer. A kiadó előszava a kézikönyvhöz. Down Alapítvány honlapja. [online] <https://www.downalapitvany.hu/node/145> 2022 08 15
- [19] DESZPOT Gabriella Zene és kreativitás. Az alkotóképesség fejlesztése Kokas Klára zenepedagógiájával. Parlando 2019.4. https://www.parlando.hu/2019/2019-4/Deszpot_Gabriella-Zene_es_kreativitas.pdf
- [20] GÁLLNÉ GRÓH, Ilona "Az énekszó szépsége, a játék öröme – zenei nevelés a születéstől az iskolakezdésig" című továbbképzésen elhangzó információ. 2016 10 26
- [21] CSÁNYI, Andrea A népi mondókák és a gyermekjátékok hatása értelmileg akadályozott tanulók kommunikációs kompetenciájára. in. XX. APÁCZAI NAPOK TUDOMÁNYOS KONFERENCIA. Tanulmánykötet.2016. 532.p. 388-395.p.
- [22] GUNZBURG, Herbert Charles Pedagógiai Analízis és curriculum a szociális és személyiségfejlődés mérésére értelmi fogyatékosoknál. Budapest. ELTE Bárczi Gusztáv gyógypedagógiai Főiskolai Kar. 2000. 365.p. 39-79.p.
- [23] CSÁNYI, i. m. 394.p.
- [24] KNAPPEK, i. m. 97.
- [25] BARKÓCZI, i. m.117-126.
- [25] CSÁNYI, i. m. 395.p.

ÁBRAJEGYZÉK:

5. ábra: A kontroll csoport 2014 szeptemberi és 2015 májusi eredményei (Forrás: saját szerkesztés)
2. ábra: A zenés csoport 2014 szeptemberi és 2015 májusi eredményei (Forrás: saját szerkesztés)
6. ábra: Kommunikáció területén mért eredmények (Forrás: saját szerkesztés)
4. ábra: Szocializáció területén mért eredmények (Forrás: saját szerkesztés)